

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده اصول الدین
تهران
گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد (M.S)

موضوع:

شکرگزاری و تأثیرات آن از دیدگاه قرآن و حدیث

استاد راهنما

دکتر منصور پهلوان

استاد مشاور

دکتر مجید معارف

نگارش

ماهرخ شعبانزاده

سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹

كلية اصول الدين

طهران

قسم: علوم القرآن و الحديث

رسالة ماجستير

عنوانها:

الشكر و اثره من القران و الحديث

الاستاذ المشرف

الدكتور منصور بهلوان

الاستاذ المشاور

الدكتور مجيد معارف

اعداد

ماهرخ شعبان زاده

السنة ١٤٣١

سپاس گزاری

حمد و سپاس الطاف الهی را که بر من منت نهاد تا بتوانم در این راه گامی کوچک بردارم و با تشکر و سپاس از اساتید محترم بخصوص استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر منصور پهلوان و استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر مجید معارف.

همچنین با تشکر و سپاس از ریاست محترم دانشکده جناب آقای دکتر سید کاظم عسکری وبادرود و سلام بر روح بلند حضرت علامه عسکری(قدس سره).

و با سپاس و تشکر از زحمات بیدریغ پدر و مادر عزیزم و با سپاس و قدردانی از همسر صبور و مهربانم که در این راه همیشه مشوق من بوده است، و با قدردانی ازخواهر بزرگوارم و فرزندان عزیزم محمدحسین، محمدامین و محمدحسن که همواره یاری گر من بوده اند.

تقدیم به:

حضرت بقیة الله الاعظم منجی عالم بشریت

روح ملکوتی حضرت امام خمینی (ره)

برادران شهیدم مسعود و محمد مهدی

۱	چکیده.....
۲	بخش اول: کلیات.....
۳	۱-۱- مقدمه.....
۴	۲-۱- بیان مسئله.....
۴	۳-۱- ضرورت تحقیق.....
۵	۴-۱- پیشینه تحقیق.....
۶	۵-۱- سئوالات تحقیق.....
۷	۶-۱- فرضیه‌ها.....
۷	۷-۱- روش تحقیق.....
۷	۸-۱- فواید.....
۸	۹-۱- مأخذ اصلی.....
۸	۱۰-۱- معرفی بخش‌ها و ارکان پایان نامه.....
۱۰	بخش دوم: جایگاه شکر در متون اسلامی.....
۱۱	فصل اول - معنای لغوی واصطلاحی شکر.....
۱۱	۱-۱-۲- معانی لغوی شکر.....
۱۷	۲-۱-۲- معانی اصطلاحی شکر.....
۱۸	۳-۱-۲- شکر در اصطلاح متکلمین.....
۲۱	۴-۱-۲- شکر در اصطلاح عرفا.....
۲۴	۵-۱-۲- مشتقات شکر در قرآن.....
۲۴	۱-۵-۱-۲- شکور.....
۲۶	۲-۵-۱-۲- شاکر.....
۲۷	۳-۵-۱-۲- مشکورا.....
۲۷	۴-۵-۱-۲- شکرتم.....
۲۷	۵-۵-۱-۲- یشکرون، تشکرون.....
۲۸	۶-۵-۱-۲- شکر.....
۲۸	۷-۵-۱-۲- أشکروا.....
۲۸	۶-۱-۲- مترادفات عربی شکر.....

۲۸	..... ۱-۶-۱-۲ حمد
۲۹	..... ۲-۶-۱-۲ مدح
۲۹	..... ۷-۱-۲ مترادفات فارسی شکر
۲۹	..... ۱-۷-۱-۲ ثناکردن- ثناگفتن (به معنی حمد و ستایش کردن است)
۲۹	..... ۲-۷-۱-۲ ستایش
۳۰	..... ۳-۷-۱-۲ سپاس
۳۰	..... ۴-۷-۱-۲ تمجید
۳۰	..... ۸-۱-۲ فرق بین شکر با حمد و ثنا ومدح
۳۲	..... ۹-۱-۲ نظر نگارنده
۳۴	فصل دوم - جایگاه شکر و سپاس در متون اسلامی
۳۴	..... ۱-۲-۲ شکر در قرآن و روایات
۳۸	..... ۲-۲-۲ حقیقت شکر
۴۷	..... ۳-۲-۲ فضیلت شکر
۵۲	..... ۴-۲-۲ فضیلت سجده ی شکر
۵۶	..... ۵-۲-۲ بالاترین مرتبه شکر
۵۹	..... ۶-۲-۲ واسطه های نعمت
۶۰	..... ۱-۶-۲-۲ پیامبران ورهبران الهی
۶۲	..... ۲-۶-۲-۲ والدین
۶۶	..... ۳-۶-۲-۲ معلمان و مربیان و ذوی الحقوق
۶۸	..... ۷-۲-۲ بالاترین نعمت ها
۷۳	..... ۸-۲-۲ رابطه سپاس از مخلوق باشکرگزاری از خالق
۷۸	..... ۹-۲-۲ لزوم شکر از منعم وجوب عقلی است
۸۱	..... ۱۰-۲-۲ ارتباط شکر و کفر
۸۴	..... ۱۱-۲-۲ عاقبت کفران نعمت
۸۷	..... ۱۲-۲-۲ نتیجه
۸۹	بخش سوم: آثار شکرگزاری
۹۰	فصل اول - آثار دنیوی شکرگزاری
۹۱	..... ۱-۱-۳ مراتب نعمت
۹۱	..... ۱-۱-۱-۳ نعمتهای ظاهری
۹۲	..... ۲-۱-۱-۳ نعمت های باطنی
۹۳	..... ۲-۱-۳ آثار دنیوی شکرگزاری

۹۳	..... آثار مادی شکرگزاری
۹۴	..... ازدیاد و بقاء نعمت
۹۸	..... آثار معنوی شکر
۹۹	..... کامل‌کننده ایمان
۱۰۱	..... افزایش عزّت و شرف
۱۰۲	..... پرهیز از محرّمات
۱۰۴	..... افزایش تسلیم و تواضع
۱۰۵	..... افزایش امیدواری
۱۰۷	..... افزایش و تداوم انفاق
۱۰۹	..... افزایش محبت و الفت قلوب
۱۱۰	..... رشد کمال معنوی
۱۱۱	..... شکوفا شدن ظرفیت‌های بالقوه بشری
۱۱۵	..... هدایت به صراط مستقیم
۱۱۶	..... ارتقاء تقوآمداری
۱۱۷	..... قناعت ورزی و بهره‌وری درست از نعمات الهی
۱۱۷	..... افزایش مسئولیت‌پذیری و ادای حقوق
۱۱۷	..... دوری از تکبر و غرور
۱۱۸	..... نتیجه
۱۱۹	فصل دوم - آثار اخروی شکرگزاری
۱۱۹	..... آثار اخروی شکرگزاری
۱۲۰	..... رضای الهی
۱۲۱	..... تخفیف در روز جزا
۱۲۱	..... دخول در بهشت
۱۲۴	نتایج تحقیق
۱۲۸	پیشنهادها
۱۲۹	منابع
۱۳۴	..... چکیده انگلیسی

چکیده

شکر واژه ای آشنا و قریب است . زیرا این واژه هم برای خداوند وهم برای مخلوقات بکار رفته و خداوند در قرآن صفت شکور را به خود و بندگان شاکر خود اختصاص داده است. شکر گزاری در مقابل احسان معنا و مفهوم پیدا می کند. برای شاکر بودن باید معرفت حقیقی نسبت به نعمت و نعمت دهنده داشت. از این رو هم خداوند وهم انسان بعنوان نعمت دهنده تلقی شده اند. زیرا انسان نیز با واسطه گری خود از طرف خداوند حامل فیوضات الهی است و وظیفه نعمت رسانی، اعم از مادی و معنوی را به عهده دارد. بنا براین تشکر از مخلوق در واقع شکر از خداست. شکر گزاری آثار و پیامد های فراوانی دارد. این تحقیق معانی شکر را از دیدگاه قرآن و احادیث و لغویین و مفسرین و متکلمین و عرفا مورد بررسی قرار داده است. معنی شکر در این رساله از میان متون مختلف مانند قرآن و روایات و کتب اخلاقی شیعه از قدیمی ترین تا عصر حاضر با تحلیل محتوایی کتب صورت گرفته و در این میان به کتب اهل سنت نیز نیم نگاهی داشته است. در این پژوهش آثار و پیامد های شکر گزاری از دو جنبه دنیوی و اخروی مورد توجه قرار گرفته است. جنبه دنیوی شکر گزاری شامل آثار مادی و آثار معنوی است. مهم ترین آثار آن که حاصل نتایج این رساله بوده بدین قرار است. وفور و بقای نعمت، هدایت به صراط مستقیم، تقوا مداری، محبت، امیدواری، دوری از محرّمات، انفاق و افزایش ظرفیت های بشری و... که این رساله به آن پرداخته است. از جهت اخروی نیز شکر گزاری آثاری را برای فرد به همراه دارد، از جمله رضای الهی، تخفیف در روز جزا و در نهایت دخول در بهشت که پاداش شاکرین واقعی است، در این رساله تبیین شده است.

واژگان کلیدی: قرآن، حدیث، شکر، کفر، نعمت

بخش اول

کلیات

۱-۱. مقدمه

شکرگزاری از جمله مهم‌ترین اعمال بشری و به گفته برخی از بزرگان اشرف فضائل اخلاقی است. شکر برخاسته از معرفت حقیقی و معرفت حقیقتی موجب ایمان کامل است. خداوند در بسیاری از آیات خود را با این صفت نام برده و شکور نامیده است. البته صفت شکور در مورد مخلوقات نیز در قرآن بکار رفته است. بخصوص در مورد دو تن از پیامبران الهی (حضرت نوح و حضرت ابراهیم).

شکر و سپاس هم در حیات دنیوی وهم در حیات اخروی شخص تأثیرگذار بوده و نقش فوق‌العاده‌ای در حیات فردی و اجتماعی فردیفا می‌کند. بر طبق آیات قرآن و روایات وارده از معصومین شکرگزاری موجب وفور و بقای نعمت اعم از نعمتهای مادی و نعمتهای معنوی است. نعمتهای مادی همان نعمت‌هایی است که همه ی ما با آنها آشنا هستیم، اعم از خوراکیها و آب و هوا و ... ولی گاهی اوقات ما نعمتهای معنوی فراوانی دریافت می‌کنیم که از آن غافلیم، حتی گاهی اوقات آنها را نعمت به حساب نمی‌آوریم. مثل: نعمت هدایت اعم از تکوینی و تشریحی، نعمت درد، نعمت اندیشیدن، نعمت مصیبت، نعمت ترس و ...

ازاینرو هر یک از این نعمتها مستحق شکرگزاری است. از آنجا که نعمت‌ها بی‌شمار است، شکرگزاری آنها نیز بی‌نهایت بوده و از قوه و توان ما خالی است. بنابراین نهایت شکرگزاری اظهار عجز و ناتوانی در برابر خداوند است. نه تنها در قرآن و روایات به شکرگزاری توصیه شده که، وجوب شکرگزاری از منعم و واسطه‌های نعمت از احکام عقلی است.

شکرگزاری آثار دنیوی و اخروی فراوانی بهمراه دارد. آثار دنیوی خود مشتمل بر آثار مادی و آثار

معنوی است. آثار مادی شکرگزاری بر طبق قرآن مجید وفور و بقای نعمت بوده و آثار معنوی شکرگزاری در واقع تأثیراتی است که بر حیات فردی و اجتماعی اودارد. از جمله آثار معنوی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. ایجاد محبت و الفت قلوب، افزایش ایمان، هدایت به راه راست، انفاق، امید، شکوفا شدن ظرفیت‌های بالقوه بشری، تقرب الهی و حرکت در مسیر کمال و رشد، تسلیم و تواضع، پرهیز از سیئات و کسب حسنات، و کسب عزت و شرف و ... همه اینها گوشه‌ای از کارکردهای مثبت این فضیلت اخلاقی است که از آن به عنوان اشرف فضائل نام برده شده است.

۱-۲- بیان مسئله

شکر به معنی اظهار نعمت و انتشار آن بوده و همواره در قبال نعمت معنا و مفهوم پیدا می‌کند، اعم از نعمت‌های ظاهری و نعمت‌های باطنی. شکرگزاری با قلب و زبان و اعضاء و جوارح صورت می‌گیرد. استفاده صحیح از نعمتها به نوعی شکرگزاری محسوب می‌شود. از نگاه قرآنی، شکرگزاری هم به خالق و هم به مخلوق تعلق می‌گیرد. در قرآن مجید صراحتاً به آثار شکر اشاره شده اعم از آثار مادی و آثار معنوی که فزونی نعمت و برگزیدگی و هدایت به صراط مستقیم، حکمت، توفیق و... را می‌توان به عنوان نمونه نام برد. مسئله شکر بعنوان یک موضوع کلی و اساسی، واقعیتی است، که در قرآن مجید به آن اشاره شده و در روایات نیز به آن پرداخته شده است. از نگاه دیگر واقعیتی است که هر عقل سلیم بدور از تعصبات دینی و مذهبی آنرا براحتمی می‌پذیرد، و سرلوحه زندگی خود قرار می‌دهد. زیرا قبول این مسئله یک ضرورت عقلی است و تأثیر زیادی در روح و روان و بعد دنیوی و اخروی حیات انسان دارد.

این رساله بنا دارد تا با استفاده از منابع معتبر اسلامی به خصوص منابع معتبر شیعه به شکرگزاری به عنوان برترین اعمال بشری که موجب سعادت دنیوی و اخروی فرد است بپردازد.

۱-۳- ضرورت تحقیق

در جوامعی که ارزشهای اخلاقی رو به افول گذاشته و حرمتها و احترامها هر روز از روز قبل

کم‌رنگ‌تر می‌شود و قدردانی و سپاس جای خود را به بی‌اعتنایی می‌دهد، این رساله بنا دارد تا با پرداختن به موضوع شکر و آثار آن با استفاده از قرآن و روایات و متون اسلامی روحیه شکرگزاری را تقویت نموده و با دلائل عقلی و نقلی به ضرورت شکرگزاری از خالق و مخلوق بپردازد، تا موجب ارتقاء سطح فرهنگی جامعه بشود. از طرفی ضرورت پرداختن به این موضوع، حقیقی است که خود قرآن به آن اشاره کرده است. این مسئله در آیه ۷ سوره ابراهیم کاملاً مشهود می‌باشد. از اینرو نویسنده با معرفی انواع نعمت، از بعد باطنی و ظاهری و افزایش نعمت از بعد کمی و کیفی و افزایش ظرفیتهای بشری مسئله را بسط داده و به کنکاش در این مورد پرداخته است. و آنچه که در پرداختن به مسئله شکر، از طرف نگارنده اهمیت داشته این است که شکر و سپاس بعنوان یک عمل اخلاقی دارای فضائل فراوانی است. موجب افزایش نعمت و کسب صفات کمال و حرکت معنوی شخص و تقرّب الی الله می‌شود.

۱-۴- پیشینه تحقیق

اصولاً در کتابهای تفسیری و یا روایی و اخلاقی به مسئله شکر پرداخته شده است. در بعضی از کتب یک باب یا قسمتی از یک فصل را به این مسئله اختصاص داده‌اند. بعنوان مثال در کتب روایی مثل: الکافی، الخصال، علل الشرائع، مشکاة الانوار، مسکن الفؤاد، جامع الاخبار، بحار الانوار و ... کتب اخلاقی مثل: کتاب الزهد، معراج السعاده، الرساله العلیه، مراحل اخلاق در قرآن، مبانی تربیت از نظر امام سجاده، اخلاق معاشرت و ... به این مسئله پرداخته اند. حتی در کتب تفسیری در ذیل آیات مربوط به شکر، گاهی توضیحات مبسوطی در باب شکر وجود دارد. در کتاب گنجینه نور شناختنامه و فهرست ده هزار عنوان پایان‌نامه و پژوهش قرآنی که مؤسسه معارف اسلامی امام رضا بچاپ رسانده چند پایان‌نامه از دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه با عنوان شکر در قرآن و روایات وجود دارد ولی تعدادشان اندک می‌باشد و فقط به شکر در قرآن و روایات پرداخته شده است.

همچنین یک پایان‌نامه با این عنوان از خانم آفتابی خطبه‌سرا در کتابخانه ملی موجود می‌باشد. و یک رساله با موضوع بررسی آثار تربیتی حمد و شکر در آیات و روایات با تاکید بر صحیفه سجاده

دردانشکده اصول الدین قم نیز وجود دارد .

ولی آنچه پایان‌نامه حاضر را از بقیه پایان‌نامه‌ها متمایز می‌سازد، مسئله‌ی آثار شکرگزاری در قرآن و روایات است که از جنبه‌ی دنیوی و اخروی به آن پرداخته شده است . با این عنوان، کتاب یا پایان‌نامه و حتی مقاله‌ای در دست نیست . در سایت پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران (www.irandoc.ac.ir)

نیز موردی یافت نشد. در حالیکه این مسئله خود به تنهایی، می‌تواند به عنوان یک پایان‌نامه، مطالب مفیدی به جامعه عرضه کند و ثمرات و فواید زیادی را ارائه دهد. این کار جدیدی است که شروع شده . در مورد مسئله مهم شکر، کتاب مستقلی با این عنوان که در برگزیده شکر و آثار آن باشد یافت نشد. ولی اکثر کتب روایی و تفسیری و اخلاقی به آیات و روایات در خصوص مسئله شکر پرداخته اند. ولی به آثار و نتایج حاصله از آن توجه چندانی نکرده اند. در اغلب موارد به یک مورد از آثار فراوان شکرگزاری اشاره شده است. بنا براین شاید از جهتی بخش دوم این پایان‌نامه گام نخست در این امر مهم باشد، تا آثار مثبت شکرگزاری (هم از خالق و هم از مخلوق) بتواند در جزء جزء زندگی فردی وارد شده و زمینه‌ساز ارتقاء بعد اخلاقی جامعه شود. زیرا خود این مسئله در زمینه فرهنگ سازی گام اساسی است و می‌تواند دستورالعمل‌های کاربردی در اختیار مردم قرار دهد .

در این راه به کتابخانه‌های دانشکده اصول‌الدین - کتابخانه ملی - کتابخانه آیه‌الله روحانی شهر بابل - کتابخانه آستان قدس رضوی - کتابخانه عمومی شهر بابلسمر مراجعه مستمری شده و از CDهای مکتبه اهل‌البیت - جامع تفاسیر - گنجینه روایات استفاده شده است.

۱-۵- سئوالات تحقیق

- ۱- تاثیر شکرگزاری در افزایش نعمت چیست؟
- ۲- ارتباط سپاس از مخلوق با شکرگزاری از خالق چیست؟
- ۳- شکرگزاری چه تاثیری در وضعیت دنیوی و اخروی انسان دارد؟
- ۴- بالاترین مرتبه شکرگزاری چیست؟

۵- نسبت شکرگزاری از خداوند با حکم عقلی یادستور دینی چیست؟

۱-۶- فرضیه‌ها

- ۱- شکر عامل سعادت انسان در دنیا و آخرت است.
- ۲- شکر و سپاس عامل وفور و دوام نعمت است.
- ۳- ضرورت شکرگزاری از منعم، وجوب عقلی است.
- ۴- فهم عجز و ناتوانی از شکرگزاری، در برابر نعمات الهی بالاترین درجه شکرگزاری است.
- ۵- تشکر از مخلوق در راستای شکرگزاری از خالق بوده و تنافی با آن ندارد.

۱-۷- روش تحقیق

مسئله شکر و سپاس بعنوان یک موضوع کلی و اساسی، واقعیتی است که در قرآن مجید به آن اشاره شده و در روایات نیز به آن پرداخته شده و توجه خاصی به آن شده است. از نگاه دیگر شکرگزاری در حیات دنیوی و اخروی فرد تأثیرگذار است. روش تحقیق در این موضوع کتابخانه‌ای و با استفاده از کتب و منابع معتبر اسلامی با فیش‌برداری و طبقه‌بندی مطالب مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و سپس در فصول مختلف به نگارش درآمده است. از لحاظ استدلال، استدلال قیاسی بوده و مطالب با استفاده از ادله عقلی مورد بررسی قرار گرفته است. یعنی از یک حقیقت کلی، نتایج جزئی استخراج شده است. این نتایج جزئی انشاءالله در حیات دنیوی و اخروی فرد مؤثر واقع شود. و بتواند بعنوان مجموعه دستورعمل‌های کاربردی، در زندگی انسان نمود پیدا کند و زمینه‌ساز فضائل اخلاقی در جامعه بشود.

۱-۸- فواید

تبیین و بازشناسی فرهنگ اسلامی از فایده‌های این تحقیق می‌باشد. تحقیق حاضر این امکان را فراهم می‌سازد تا پژوهشگران و دانشجویان رشته الهیات و عموم مردم بتوانند از آن بهره ببرند.

۹-۱- مأخذ اصلی

دسته بندی منابع و مأخذ در این پایان نامه عبارتست از:

- ۱- قرآن مجید
- ۲- کتب معتبر روایی مانند: نهج البلاغه، الکافی، صحیفه کامله سجادیه، الخصال، علل الشرائع، تحف العقول، مکارم الاخلاق، مشکاة الانوار، بحار الانوار
- ۳- تفاسیر معتبر مانند: جامع البیان طبری، تفسیر قمی، تفسیر الکشاف زمخشری، تفسیر مجمع البیان، تفسیر ابوالفتوح رازی، تفسیر مفاتیح الغیب، تفسیر ابن العربی، تفسیر الصّافی، تفسیر سوره حمد امام خمینی، تفسیر المیزان
- ۴- کتب اخلاقی مانند: کتاب الزهد، الرساله العلیه، کیمیای سعادت، معراج السعاده، مقامات معنوی، آداب النفس، مراحل اخلاق در قرآن، اخلاق عملی،
- ۵- کتب لغت مانند: المفردات راغب- النهایه فی غریب الحدیث و الاثر- لسان العرب- المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر- التعریفات- قاموس المحيط- مجمع البحرین- قاموس قرآن- التحقیق فی کلمات القرآن الکریم- لغت نامه دهخدا

۱۰-۱- معرفی بخشها و ارکان پایان نامه

رساله حاضر از سه بخش تشکیل شده است. بخش اول با عنوان کلیات در واقع چشم اندازی به کل رساله دارد.

بخش دوم خود از دو فصل تشکیل شده است. فصل اول به معنای لغوی و اصطلاح شکر، مشتقات شکر در قرآن، مترادفات عربی و فارسی شکر، فرق بین شکر با حمد و ثنا و مدح پرداخته است. فصل دوم تشکیل شده است از: حقیقت شکر، فضیلت شکر، فضیلت سجده شکر، بالاترین درجه شکر، واسطه های نعمت، بالاترین نعمتها، رابطه سپاس از مخلوق با شکر گزاری از خالق، لزوم شکر از منعم و جوب عقلی است، رابطه شکر و کفر و عاقب کفران نعمت

بخش سوم نیز به آثار شکر گزاری اشاره دارد. این بخش نیز شامل دو فصل می باشد. فصل اول

متشکل است از: مبحث نعمت و آثار دنیوی شکر گزاری که خود مشتمل بر آثار مادی و معنوی است. در این فصل آثار مادی شکر گزاری که وفور و بقای نعمت است تبیین شده همچنین به آثار معنوی آن که شامل: کامل کننده ایمان، افزایش عزت و شرف، پرهیز از محرمات، تسلیم و تواضع، امیدواری، انفاق، افزایش کمال معنوی، شکوفایی ظرفیت های بشری و.... است، پرداخته شده است.

در فصل دوم به آثار اخروی شکر گزاری که شامل رضای الهی، تخفیف در روز جزا و دخول در بهشت است نظر دارد. در خاتمه نتایج تحقیق و پیشنهادات ارائه شده است.

از صاحب نظران و دانشجویان و خوانندگان محترم تقاضا دارم که بر من منت نهاده و در مطالعه این کتاب اشکالات و نواقص موجود را به اطلاع برسانند.

ومن الله التوفیق

ماهرخ شعبانزاده

تابستان ۱۳۸۹

بخش دوم

جایگاه شکر در متون اسلامی

فصل اول: معانی لغوی و اصطلاحی شکر

فصل دوم: شکر و سپاس در متون اسلامی

فصل اول - معنای لغوی واصطلاحی شکر

علما و اندیشمندان در معنای لغوی واصطلاحی شکر نظرات فراوانی ارائه داده اند. در این مجال به این معنای پرداخته می شود. ابتدا معنای لغوی شکر آورده شده و سپس معنای اصطلاحی آن مورد بررسی قرار می گیرد.

۲-۱-۱- معنای لغوی شکر

لغویین در کتابهای لغوی خود معنای متعددی را برای شکر ذکر کرده اند از جمله راغب اصفهانی در معنای شکر گفته است:

«الشکر تصوّر النعمة و إظهارها»^۱

یعنی: شکر یادآوری نعمت و اظهار آن است.

و در ادامه به معنای کفر اشاره کرده است که، کفر به معنای نسیان و پوشاندن نعمت است. راغب شکر را به سه قسم، تقسیم کرده است.

۱- شکر قلب؛

۲- شکر زبان؛

۳- شکر سایر جوارح و اعضای بدن.

همچنین اوبیان داشته است که:

«والشکر لا يقال إلا في مقابلة نعمة»^۲

یعنی: شکر فقط در مقابل نعمت است.

---

۱ - المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۶۸

۲ - همان، ص ۱۳۸

طبرسی در معنای کفر و شکر اینگونه اظهارنظر کرده است که:
«الکفر خلاف الشکر كما أن الحمد خلاف الذم فالكفر سترالنعمة وإخفاؤها و الشکر نشرها و إظهارها و کل ماستر شيئاً فقد كفره^۱»

یعنی: کفر مخالف شکر است همانطوریکه حمد مخالف ذم است. پس کفر نعمت را می پوشاند و آنرا پنهان می کند و شکر موجب انتشار و آشکار شدن نعمت است و هر آنچه که بپوشاند چیزی را پس آنرا کفران کرده.
ابن اثیر معنای شکر را اینگونه توصیف کرده است:

«الشکر: مقابلة النعمة بالقول و التیة، فیثنی علی المنعم بلسانه و یذهب نفسه فی طاعته و یعتقد أنه مولیها»^۲

یعنی: شکر به معنی مقابله کردن نعمت با سخن و نیت است. پس با زبانش منعم را ثنا می گوید و نفس خود را در طاعت او ذوب می کند و معتقد است که او مولای اوست.
ابن اثیر در ذیل معنای شکر به روایتی از پیامبر (ص) اشاره کرده و سپس تفسیر خود از روایت را، بیان می دارد.

«لا یشکر الله من لا یشکر الناس»

تفسیر ابن اثیر:

«أن من كان من طبعه و عادته كفران نعمة الناس و ترک الشکر لهم كان من عادته كفر نعمة الله تعالى و ترک الشکر له. و قيل أن من لا یشکر الناس كان كمن لا یشکر الله»^۳

یعنی: کسی که طبیعت و عادتش پوشاندن نعمتهای مردم و قدردانی نکردن از ایشان است، چنین کسی به پوشاندن نعمتهای الهی و ترک سپاسگزاری از او (خداوند) نیز عادت می کند و گفته شده معنایش این است: کسی که شکر مردم را بجا نمی آورد مثل کسی است که شکر الهی را بجا نیاورده.

۱ - مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۱۲۶

۲ - النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، ج ۲، ص ۴۹۴

۳ - همان